

Néhány szerzőnél **többféle tulajdonnévtípus** is figyelmet kap. Személy- és helynevek határozottságának és határozatlanságának lehetőségeit vázolja fel W. VAN LANGENDONCK és M. L. O. VAN DE VELDE. Szintén e két csoport fonetikai és morfológiai változásait tárja fel S. LAÏNÉ a normandiai skandináv eredetű nevekben. Tulajdonnevek több típusának felsőoktatásbeli megjelenését elemzi V. TUZLUKOVA.

A. KOOPMAN a dél-afrikai **névtudomány** 20. századi történetét mutatja be plenáris előadásának írott változatában, a jelenlegi kutatási irányok mellett kitérve a legjelentősebb kutatók munkásságára, a Dél-afrikai Névtani Társaság és a Nomina Africana című (1987–) folyóirat működésére.

Két tanulmány is foglalkozik a **jelnyelvek és a nevek** kapcsolatával: az egyikben a siketek környezetében élők speciális jelnyelvi nevének alkotási módjai és funkciói (A.-K. RECK), a másikban az országnevek különböző jelnyelvi megjelenítési módjai (P. W. MATTHEWS – R. L. MCKEE – D. MCKEE) állnak a középpontban.

KOZMA JUDIT

WILLY VAN LANGENDONCK: THEORY AND TYPOLOGY OF PROPER NAMES

[A tulajdonnevek elmélete és tipológiája]

Trends in Linguistics. Studies and Monographs 168. Mouton de Gruyter,
Berlin–New York, 2007. 378 lap

1. A kötet a tulajdonnevek elméleti kérdéseinek nyelvészeti megalapozású, ugyanakkor interdiszciplináris vonatkozásokkal kiegészülő, rendszerező összefoglalása. Elsősorban szinkron szempontú áttekintés, amely figyelmet fordít a diakroniára is. Figyelmének középpontjában a tulajdonnevek szemantikai és szintaktikai jellemzői, a névrendszertan és a kategorizáció kérdései, illetve a tulajdonnévi kategória mibenlétének és határainak feltárása állnak, utolsó nagy fejezete pedig a dimenzionális nyelvészeti megközelítések alkalmazhatóságát mutatja be. Elméleti kerete – a bevezetőben megfogalmazottak szerint is – kissé eklektikus; leginkább a kognitív nyelvészet, illetve a radikális konstrukciós nyelvtan megközelítésmódja inspirálta, de teret biztosít a formális nyelvészeti kritériumoknak is. Az elemzések során felhasznált névanyag angol, illetve holland (flamand) eredetű, olykor más európai nyelvekből vett példákkal kiegészülve.

2. Az első nagy fejezet (6–118) a tulajdonnevek referenciális-szemantikai és nominális státuszát vizsgálja. Sorra veszi és értékeli azokat a fontosabb elméleteket, amelyek a tulajdonnév meghatározására és referenciális értékének, szemantikájának leírására születettek. A klasszikusnak számító – MILLTÓL KRIPKÉIG és DONNELLANIG sorra vett – nyelvfilozófiai megközelítések mellett néhány kurrens nyelvészeti elméletet tárgyal, köztük a metalingvisztikai, a kognitív és a pragmatikai megközelítések bemutatásával.

A szerző kifejti, hogy a lényege szerint referenciális szerepű tulajdonnévnek vannak preszuppozicionális jelentéstartományai: kategoriális értelemben (a létezők mely osztályába

tartozó egyedre vonatkozik), asszociatív értelemben (a jelölthöz és a jelölőhöz a nyelvhasználat szintjén kapcsolódva), emotív értelemben (ugyanezekhez érzelmi tényezők, például egyéni emlékek vagy a becéző képzés révén kapcsolódva) és grammatikai értelemben (mint a szám, a nem, a határozottság esetében). A tulajdonnév meghatározását a szerző pragmatikai, szemantikai és szintaktikai szempontokra alapozza (87–91). A tulajdonnév eszerint névszó, nyelvi konvención alapul, egyedi létezőt jelöl, és azt a létezők valamely alapvető osztályából pszichoszociális szempontok szerint emeli ki; esetleges közsói összetevőinek jelentése (a továbbiakban) nem határozza meg denotációját; zárt azonosító szerkezetekben is előfordulhat (*the poet Burns, Fido the dog, the River Thames, the City of London*). A monoreferenciális megnevezések a szerző szerint nem tulajdonnevek, ha jelöltjeik nem egy alapszintű kategória tagjai, hanem a maguk típusában egyedülállóak (*Parliament, the universe*). A tulajdonnevek névadási aktus által vagy az eredeti leíró megnevezés fokozatos tulajdonnévvé válásával keletkeznek.

A szerző a további elemzések számára hasznosnak látja bevezetni – nemcsak a lexicológia, hanem a grammatika számára is – a tulajdonnévi lemma fogalmát („A *John* gyakori keresztnév”; „Ezt az embert *John*-nak hívják”). Ezt látja alkalmazhatónak a köznévi értelmű használat (*another John; a second Napoleon*), illetve más, rendszerszerű összefüggések esetében (*Ford*: a gyáralapító családnéve, a vállalat neve, márkanév, az egyes termékek neve) is. A tulajdonnévi lemma prototipikus használata a tulajdonnévi előfordulás, nem prototipikusan a köznévi alkalmazás.

Végezetül arról olvashatunk, hogy a neurolingvisztikai kutatások miképpen igazolhatnak egyes, itt megfogalmazott megállapításokat, például a tulajdonnevek és a közsók eltérő voltával kapcsolatban.

3. A második nagy fejezet (119–82) a tulajdonnevek szükségszerű vagy legalábbis tipikusnak számító formai jellemzőit tárgyalja. Előrebocsátja, hogy nemigen lehet olyan jegyeket találni, amelyek minden nyelvben, illetve minden tulajdonnévi kategóriában egyaránt megtalálhatók; az itt következő elemzések a már említett nyelvekre alapoznak. A formai jegyek körét a tulajdonnévi jelentéseket is figyelembe véve tekinti át.

Vizsgálja a tulajdonnevek mondatbeli elhelyezkedését, legrészletesebben a zárt azonosító szerkezetekben való – a tulajdonnév meghatározásában is jellemzőnek látott – megjelenésüket, továbbá egyéb sajátságokat, például anaforikus szerepkörüket. A tulajdonnév grammatikai jelentéséhez kapcsolódóan tárgyalja többek közt a határozottság, illetve a határozott névelő használatának; a számnak, a nemnek, a személynek és az esetnek – csak korlátozott mértékben előforduló – kérdéseit. A grammatikai jelenségek együttesének vizsgálata a tulajdonnéviség indirekt tesztjeként is alkalmazható lehet.

A szerző véleménye szerint a tulajdonnév a prototipikus névszói kategória, amint azt elsődlegesen referenciális státuszuk, szemantikai egyszerűségük és formális eszközrendszerük mérsékelt volta igazolhatja. A tulajdonnév jellemzően egyes számú, határozott és specifikus; a közsavak esetében az ezekhez a tartalmakhoz kapcsolódó dichotómiákat nem kell kifejeznie, formális eszköztárában ezért tipikus a jelölétlenség. A tulajdonnév a közsó és a személyes névmások kategóriája között helyezkedik el a nyelvi rendszerben, s amint egy újabb részfejezet bemutatja, egyikkel és másikkal is mutat közös vonásokat.

A fejezet végén azokat a grammatikai eszközöket tekinthetjük át, amelyek révén a tulajdonnévi lemma tulajdonnévként, illetve közsóként fordulhat elő.

4. A harmadik nagy fejezet (183–255) a tulajdonnevek rendszertanát, típusait tárgyalja. A fő névkategóriákat a tulajdonnevek által jelölt egyedek típusai szerint határozhatjuk meg (vö. a tulajdonnév kategoriális jelentésével). Másféle – a grammatikai vagy a tisztán névtani (például a személyneveket családnévre, keresztnévre, ragadványnévre tagoló) – megközelítésmódok persze keresztezhetik ezt. Megjegyezhető, hogy az afázias betegek olykor különböző névtípusok használatában is különbségeket produkálnak.

A szerző a továbbiakban nem kimerítő taxonómiát, hanem jól alkalmazható – ám részletesen ismertetett – keretet kíván adni. A tulajdonnevek – meglehetősen tágan értelmezett – rendszerét négy fő csoportba osztva tárgyalja.

Az elsőként bemutatott, prototipikusnak tekinthető névkategóriák legfontosabbjai a személynév és helynév kategóriája, amelyek néhány további névtípussal (állatnevek, hurrikánok neve, csillagászati objektumok neve, szervezetek és hajók neve) egészülnek ki ebben a csoportban. Ezek a névtípusok egyszerre természetes és kulturális meghatározottságúak. A tulajdonnévi lemmákat elsődlegesen szintén ezek a névtípusok tartalmazzák. E névtípusok és a határozott névelő használatára külön is kitér a szerző.

A leginkább prototipikus tulajdonnév a személynév, amely egyben a legváltozatosabb képet mutató névtípus. Kivételes abban is, hogy alkothat tisztán tulajdonnévi jellegű szintaktikai szerkezetet (családnév + keresztnév). Klasszifikációjukat az univerzális megközelítés igényével szemantikai-pragmatikai, míg nyelvspecifikus szempontból – az előbbivel összhangban álló – morfoszintaktikai alapon is elvégezhetjük. Az elsődleges/másodlagos, valamint hivatalos/nem hivatalos oppozíciók alapján azonban hármas felosztást kapunk: elsődleges és hivatalos nevek (a családnév mint csoportjelölő és a keresztnév), másodlagos és hivatalos nevek (a családnév mint egyedjelölő név, uralkodói sorszámnev és egyéb, személyeket azonosító számok), valamint másodlagos és nem hivatalos nevek (ragadványnév, álnév, nicknév) csoportjait. A helynevek közt a helynégnév a leginkább prototipikus kategória, ez áll legszorosabb kapcsolatban az emberrel. A vonatkozó részfejezet vázlatosan tárgyalja a helynevek lehetséges formai és szemantikai klasszifikációjának kérdéseit is. Néhány nyelvi sajátóságot külön is számba vesz, például a helynevek mellett használt prepozíciók megválasztásának rendszerszerűségeit.

A második nagy csoportban tárgyalt tulajdonnevek más, nem prototipikus csoportjai lényegük szerint kulturális képződmények. Ezek megszámlálható egyedeket jelölő típusai közé tartoznak az épületek, tárgyak, intézmények nevei, a márkanevek és a címek, de ide sorolja a szerző az eseményneveket, az időt kifejező megnevezéseket (év, hó, nap; ünnepek, korszakok), valamint a pénznemek és a számok, betűk megnevezését. Nem megszámlálható egyedi jelölttel rendelkező tulajdonnévnek tekinti a nyelvek, a színek és a betegségek megnevezését (megjegyezve, hogy utóbbiak egyes, különlegesebb fajtáit nagybetűs írásmód is jelöli).

A további két csoportot marginális jellegüként említi a szerző. Egyikükbe az autonimákat, azaz a metalingvisztikai funkciójú megnevezéseket (*the film 'The postman always rings twice'; the name 'Anifa'; the word 'bank'; the syllable 'ba'*) sorolja; a másikba pedig a korlátozottan tulajdonnévként is alkalmazható kifejezéseket (*the element oxygen; The fact that...* típusú szerkezetek).

5. Az elsősorban szinkrón, rendszernyelvészeti szemléletű fejezetek sorát a belgiumi holland (flamand) nyelvjárások személyneveinek térbeli, időbeli és társadalmi szempontú vizsgálatával foglalkozó, utolsó nagy tartalmi egység (256–320) egészíti ki.

A személynévhasználat területi megoszlásával kapcsolatban a szerző a névszerkezetek szóbeli, nyelvjárási szintű használatát vizsgálja, jellemző típusait térképre is vetítve (264). Megállapítja, hogy a nyugati területeken kizárólagos keresztnév + családnév sorrendű névszerkezet mellett a keleti részekben a holland szórendnek megfelelőbb ellentétes névsorrend ugyancsak használatos, néhol még gyakoribb is. Utóbbi azonban nyelvtörténeti szempontból visszaszoruló jelenség, ennek nyelvi (az indoeurópai nyelvfejlődés szintetikus → analitikus iránya) és nyelven kívüli okai (francia, illetve vallon területi és városi hatás, az írásbeliség és a hivatalosság hatása) vannak.

A személynévadás és a névhasználat diakróniájával foglalkozó (leghosszabb) részfejezet a flamand személynevek bizonyos típusait, azok jellemzőit és rendszertanát tárgyalja; kellőképpen visszafogott terjedelmű példasorokkal és magyarázataikkal kísérve.

Elsőként a felnőtt ragadványnevek és a családnevek klasszifikációjával foglalkozik, a szójelentés és a névtani motiváció összefüggésével és különbségeivel, a névadásban felhasználható trópusok (metafora, metonímia, irónia) szerepére is utalva. Megjegyzi, hogy egyes formai jegyek, elemek a név belső szerkezetére jellemzők, és a névadás szintjén funkcionálók is lehetnek. E nevek rendszerezésében alapvető dichotómiaként tárgyalja az eredet és a jellemzés kategóriáit. Előbbi a névviselő valahová (család, hely) való tartozását fejezi ki, utóbbi a névviselőhöz való tartozást (fizikális, pszichikai vagy társadalmi tulajdonságok; tevékenység vagy szokás). Előbbi megnevezések főleg tulajdonnévi alapúak, de az utóbbi kategóriáknak is megvannak a jellemző szóosztályaik (kivéve a szavajárási neveket). Egy név olykor többféle tartalmat is kifejezhet (*Van de Merckt* 'a piacról', helyi vonatkozásra és tevékenységre is utal).

Az ifjúság körében használatos ragadványnevek világában a fentebbiektől való eltérésekre hívja fel a figyelmet. Esetükben a lexikális tartalom kevésbé fontos, mint a felnőttkénél, cserében az expresszivitás kap jóval nagyobb hangsúlyt (a meglévő személynevek becézése, népetimológiás átalakítása, egyéb játékos módok: rím, anagramma stb.).

Újabb szakasz tárgyalja a talált gyermekeknek adott 19. századi mesterséges családnevek – ismét sajátos – rendszertanát. Néhány jellemző példát kiemelve: a családi kapcsolatra utaló nevek hiányoznak, vannak viszont a megtalálás helyére, sőt idejére vonatkozó; az egyéni jellemzőkre vonatkozó nevek közt a külső tulajdonságra utalók dominálnak; vannak körükben a természetes motivációktól eltérően (például bizonyos fogalomkörökből, illetve az ábécé rendje szerint) választott (esetleg nem létező szavakból alkotott) nevek is, a holland családnevek mintáit azonban rendszerint ezek is követik.

A személynevek diakrón szempontú bemutatásával foglalkozó részfejezetet sajátos módon – de nem indokolatlanul – a chatnevek vizsgálata zárja. A hagyományos névtípusok rendszerezései inadekvátanak bizonyulnak esetükben. Megválasztásuk egyik jellemző motivációja lélektani, ez pedig a figyelemfelkeltő, egyedi formai jellemzőkben nyilvánul meg; másik a szemantikai, amelynek egyik típusa a személyes jellemzőket, másika a személyt körülvevő világ elemeit állítja a középpontba.

A szocioonomasztika fontos tanulságokat szolgáltathat a két érintkező nyelvészeti diszciplína számára. Különösen igaz ez a prototipikus névtani kategóriára, a személynevekre, amelyek állománya folyamatosan megújul, új elemei pedig jól tükrözik a társadalomban és gondolkodásban lezajló változásokat. A hivatalos név fogalma is lényegileg szociolingvisztikai kategóriaként értelmezhető. A szerző a nemek, a társadalmi osztályok és az életkor szerinti tagolódás névtani vetületeire nyújt példákat a következőkben.

A nemek szerinti személynévhasználatban történetileg jól megragadható a férfi-dominancia: a férfiak esetében minden szerkezeti típus adatolható, míg a nőknél egyes típusok (így az egytagú ragadványnevek, keresztnév + foglalkozásnév szerkezetek) hiányoznak; emellett a férfiak névanyaga alkotja a jelöletlen típust körükben. Ugyanakkor az egyenjogúsodás a 20. század második felében kimutatható folyamat: a névtani alrendszer más nyelvi alrendszereknél érzékenyebben reagál ezekre a társadalmi változásokra.

A társadalmi osztályok szerinti személynévhasználat szintén jellemző tagolódást mutathat. A nagyobb presztízsű rétegek esetében a névkiegészítő titulussal + személynév szerkezet (*Meester Stroobants*), a középső rétegeknél a keresztnév + foglalkozásnév típus (*Jef den Blokmaker*), az alsóbb osztályoknál a keresztnév + a foglalkozásra metonimikusan utaló megnevezés használata (*Miel Gazet*, újságárus) tekinthető karakterisztikus jegyek. Jellemző különbség az is, hogy az első típus megalkotásában rendszerint a nagyobb tiszteletet jelző családnév, az utóbbi kettőben a keresztnév játszik szerepet.

Az életkor szerinti jellemzők közül a szerző a felnőtt és a fiatal korosztályok ragadványnevéadására és -használatára közti különbségeket tárgyalja. Formai, szemantikai és pragmatikai szempontból egyaránt mutatkoznak eltérések; az ifjúságra például jellemzőbbek a külső jegyeken alapuló nevek, a játékos névalkotásmódok és a másik korosztály által adott nevek használata. (Nemek közti eltérések szintén adódnak; a fiúk közt gyakoribbak a ragadványnevek, köztük is a családnévből és az angol nyelvből származók.) A fiatalabb és idősebb korosztályok ragadványnevei közti különbségek elsősorban életkori sajátosságokkal magyarázhatók, bizonyos vonatkozásokban pedig a felnövekvő generációkra jellemző újdonságként (például egyes képzésmódok és az angol vonatkozásában).

6. VAN LANGENDONCK monográfiája egyrészt korábbi névelméleti és névrendszertani ismereteket foglal össze, másrészt új eredmények és szempontok közreadásával egészíti ki azokat. A névelméleti problematika módszeres nyelvészeti feldolgozásaira máig kevés példa akad (a kérdéskörök egyfajta nyelvészeti negligálása inkább jellemző), így munkája valóban hiánypótlónak számítható. A mű áttekinthető szerkezete, logikus szerkesztése (a nagyobb fejezetek mindegyikéhez rövid bevezető és összefoglalás is társul) ugyancsak példaértékű; kézikönyvszerű használatát tárgymutató segíti.

A tulajdonnév, ez az univerzális nyelvi kategória elsősorban nyelvészeti figyelmet igényel; ezzel a nyelvészeknek és a névkutatóknak egyaránt tisztában kell lenniük – vallja a szerző. És mint arra maga is példát ad: erős interdiszciplináris vonatkozásokkal és a legszélesebb értelemben vett nyelvészet keretein belül kell elhelyeznünk, kutatnunk sajátosságait.

FARKAS TAMÁS

**CARLA MARCATO: NOMI DI PERSONA, NOMI DI LUOGO
INTRODUZIONE ALL'ONOMASTICA ITALIANA
[Személynevek, helynevek. Bevezetés az olasz névtudományba]
Il Mulino, Bologna, 2009. 234 lap**

1. Az olasz névtan számos jeles képviselője közül az udinei egyetem professzora, CARLA MARCATO készítette el az Il Mulino kiadó néhány éve elindított, az olasz nyelv